

FOTOGRAFII DE CAROL SZATHMARI DIN RĂZBOIUL CRIMEII ÎN COLECȚII AMERICANE ȘI BRITANICE

Adrian-Silvan Ionescu

Un artist de marcă român, CAROL SZATHMARI (1812-1887) a avut salutară idee de a folosi aparatul fotografic pentru imortalizarea unor chipuri și locuri legate de războiul ce izbucnise între ruși și turci în 1853 și care, mutându-și câmpul de desfășurare de la malurile Dunării și lărgindu-și participarea prin intervenția marilor puteri europene, Franța și Anglia, avea să primească numele de Războiul Crimeii. Om întreprinzător și cu mare putere de muncă, plastician cu multe posibilități de exprimare în genuri și tehnici variate – miniaturist, portretist și peisagist, pasionat călător și documentarist cu înclinație spre tematica etnografică și arhitectonică, desenator, acuarelist, gravor, pictor în ulei și pionier al fotografiei – Szathmari sesizase marile avantaje ale noii tehnici a artelor vizuale de a surprinde momentele evanescente mai bine și mai repede decât oricare dintre surorile ei de șevalet, cât și ajutorul pe care îl putea aduce acestora ca motiv primar ce putea fi apoi dezvoltat în atelier, în culori, pe pânză sau hârtie. Apoi își dăduse seama și de perfectul mimesis pe care îl putea obține în orice portret, fapt ce ușura reproducerea sa în revistele ilustrate, prin multiplicare cu ajutorul xilografurii, sau al gravurii în metal ori al litografiei.

Staționarea trupelor rusești, apoi a celor turcești și austriece în București, i-a oferit artistului o neașteptată posibilitate de câștig și de afirmare. Fie că solicitase el permisiunea de a portretiza comandanții, fie că aceștia îi vizitaseră, din proprie inițiativă, atelierul, eert este că el a adunat o impresionantă galerie de chipuri militare. La Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române se află mai multe clișee pe sticlă și fotografii finite cu ofițeri superiori de toate armele și din toate taberele. Unele au fost copiate mai slab pe hârtia sensibilă spre a fi adăugate ulterior fine tonalități de acuarelă – precum pe portretele unui general maior austriac și al generalului rus Engelhart.

Trăsăturile generalului prinț Mihail Dimitrievici Gorceakov, publicate în "The Illustrated London News" no.768/November 3, 1855, se datoresc tot maestrului bucureștean, după cum se și precizează: "Prince Gortschakoff, Commander-in-Chief of the Russian Army in the Crimea. From a Photograph by Szathmari".

În primăvara anului 1854, artistul are întrepeditatea să meargă chiar la malul Dunării - în preajma cetăților de la Oltenița și Silistra, unde se dădeau lupte - și să fotografieze bivuacurile, fortificațiile și combatanții. Astfel, el devine primul reporter fotograf de război **cunoscut** din lume primatul absolut în acest sens l-a avut un anonim american care, în 1847, a făcut câteva dagherotipii în timpul conflictului dintre Statele Unite și Mexic. El reprezentase, într-o imagine cam neclară și "à contre jour", intrarea generalului Wool și a statului său major în orașul Saltillo, puțin înaintea cuceririi capitalei țării, Ciudad de Mexico¹. Oricâte eforturi au făcut istoricii fotografiei americane de a afla numele autorului, ele au rămas fără succes. De aceea, tot Szathmari deține întâietatea, atât prin calitatea lucrării, cât și prin tehnica perfecționată pe care a folosit-o - aceea a clișeele de sticlă acoperite cu colodiu umed - care avea avantajul reproducerii și multiplicării, practic, la infinit față de exemplarul unic produs prin dagherotipie, prin fixarea imaginii pe plăcuțe metalice acoperite cu argint.

Fotografal englez ROGER FENTON (1819-1869) a fost trimis de guvernul britanic pentru a face o documentație asupra războiului și merge direct în Crimeea, debarcând la Balaclava pe 8 martie 1855, dar la un interval de aproape un an după ce confratele său român immortalizase primele faze ale conflagrației, ee se derulaseră la Dunărea de Jos, și după ce albumele sale fuseseră deja oferite unor regi, împărați și principii europeni. În general, Fenton a fost multă vreme acreditat ca prim reporter de front ce a folosit camera obscură, atât datorită unei mai bune publicități, cât și a unei creații de mai mare întindere care privea acțiunile trupelor aliate franco-engleze, ce reprezentau marile puteri ce țineau echilibrul de forțe al Europei în acel moment. Minuțioasele cercetări întreprinse de Constantin Săvulescu, istoricul fotografiei românești, au stabilit adevărul, fiind preluate și de alți autori².

Chiar din acea perioadă, albumul creat de Szathmari devenise celebru prin prezentarea sa la Expoziția Universală de la Paris din 1855 și prin pertinenta analiză pe care i-o făcuse Ernest Lacan în lucrarea **Esquisses photographiques à propos de l'Exposition Universelle et de la Guerre d'Orient**, apărută la Paris în 1856. Tot căutărilor persuasive ale aceluiași pasionat cercetător al începuturilor fotografiei în țara noastră ing. Săvulescu datorăm restituirea pasajelor celor mai importante privind activitatea lui Szathmari și produsul eforturilor sale³.

Ernest Lacan dă prețioase informații despre acest album astăzi pierdut - putându-l reconstitui, astfel, în mare parte. Este sigur că, între clișeele din patrimoniul Bibliotecii Academiei Române, se află suficiente dintre originalele ce au slujit la închegarea acelei impresionante lucrări. Autorul prezintă astfel originile albumului și pe creatorul său: "Dl. Ch. Pap de Szathmari este un nobil transilvănean, fixat la București, care s-a făcut pictor pentru că iubește artele și fotograf pentru că este pictor. În

primele zile ale războiului din Orient, în timp ce rușii ocupau Valahia, i-a venit ideea de a adăuga albumelor sale, deja bogate, și tipuri și costume reproduse după acelea ale armatei de ocupație. Calitatea sa de artist și talentul bine cunoscut i-au dat acces pe lângă generali cărora le-a făcut portretele; apoi, cum își făcuse intrarea în tabăra rusească, el a profitat pentru a lua unele vederi și scene tulburătoare, la care neprevăzutul războiului l-a făcut martor. Era deja suficient, iar colecția sa căpăta interesul unui capitol de istorie când, ca urmare a eforturilor eroice, turcii au venit la rândul lor să ocupe Bucureștiul și orașele pe care vrăjmașii li le luaseră un moment. Această nouă armată se acoperise de glorie susținând singură o luptă inegală pentru a apăra țara amenințată. Numele generalilor ei, până atunci aproape necunoscute, au devenit renumite și s-au răspândit în toată Europa. Dl. Szathmari a înțeles că îndemnarea sa de fotograf îi impunea o misiune de onoare: aceea de a păstra pentru istorie trăsăturile acestor oameni din care curajul și patriotismul făcuse niște eroi, și de a perpetua amintirile evenimentelor ce se succedau în fața lui. Începând din această epocă și până în momentul când lupta și-a schimbat leatul pentru a lua amploare în Crimeea, laboriosul amator și-a continuat opera cu un zel pe care nici dificultățile, nici pericolele nu l-au putut domoli. Astfel, a putut dl. de Szathmari să reunească în albumul său cele două tabere și să compună o colecție de mai bine de două sute de planșe, care erau primele pagini ale marii drame epice derulată în Orient, zugrăvită de fotografie⁴.

După deserierea lui Ernest Lacan, albumul se deschidea cu portretele comandanților ruși și turci: generalul prinț Mihail Dimitrievici Gorceakov, generalul baron Osten-Sacken, prințul Ivan Feodorovici Pașkevici, comisarul extraordinar în principate, Aleksandr Ivanovici Budberg, generalul Kotzebue, care era șeful statului major, generalul conte Orlov, care comanda trupele de cazaci, generalul Aleksandr Nicolaevici Lüdgers și doi comandanți căzuți pe câmpul de luptă - generalii Selvan, mort la Silistra, și Soimanov, căzut la Inkermann; urmează apoi mușirul Omer Pașa, Iskender Bey (numele musulman al contelui polonez Ilinski, intrat voluntar în trupele otomane, unde s-a distins prin bravură la comanda bașibuzicilor), tânărul Tevfik Pașa, mort la Balaclava, Derviş Pașa, precum și doi ofițeri din rândul aliaților anglo-francezi, colonelii Simmons și Dieu. Sunt apoi surprinse figuri de combatanți și tipuri din popor: infanteriști și cazaci ruși, bașibuzuci și nizami turci, ulani, dragoni și infanteriști austrieci, țigani și târgoveți români. Dar aceasta nu era suficient, pentru că maestrul simțea nevoia pulsului luptei și imortalizării peisajului specific pe timp de război - fortificații, bivouacuri, trupe aliniate pentru revistă. În acest scop se deplasează la malul Dunării. Își amenajează un furgon în care își instalează un laborator volant în care își pregătea materialul sensibil (acoperea plăcile de sticlă cu colodiu și developa aceste clișee imediat după expunere, cât erau încă umede). Acest

atela devine ținta artileriei turcești care, neștiind despre ce este vorba și bănuind că acolo se ascunde vreun observator rus, deschide focul asupra sa, din fericire, fără a-l nimeri: "Astfel, în primele zile ale lui aprilie 1854 (Szathmari) se afla aproape de Oltenița pe care trupele ruse o presau; el voia să fotografieze carantina. În acest scop s-a apropiat de oraș cu vehiculul ce-i servea de laborator; apoi și-a instalat aparatele și a început operația. Pe neașteptate a simțit o zguduitură violentă și scurtă și, aproape în același timp, s-a auzit zgomotul unei detunături dinspre fort. Dl. de Szathmari gândi că și-a ales un loc rău și că ar fi mai înțelept să se pună în afara liniei de tir a garnizoanei turcești. Totuși, el a rămas vitejește la postul său. O secundă după aceea, a doua vâjăitură prin aer, mult mai pregnantă ca prima, și aceeași detunătură dinspre oraș. Devenise evident pentru artist că i se făcea onoarea de a se trage asupra lui și că se trăgea chiar cu o precizie din ce în ce mai îngrijorătoare. Totuși, vederea pe care o lua în acel moment era așa interesantă, luminile și umbrele erau dispuse cu atâta artă, încât fotografu nu se putea decide să abandoneze locul. De altfel, încă vreo câteva secunde și operația era terminată. Curajosul amator așteaptă ca totul să fie terminat; apoi își închide aparatele și se pregătește să plece. Era și timpul. O a treia ghiulea mult mai bine dirijată decât precedentele, brăzdează pământul la câțiva pași de el și îl umple de nisip. Dar clișeu era minunat!"⁵.

Rod al eforturilor și bravurii lui Szathmari, albumul pe care îl crease reda o imagine vie a războiului și nu putea fi decât salutat ca o lucrare valoroasă de toți cei care o văzuseră. În 1857, Auguste Devanux dedica un întreg articol în "Le Monde Illustré" operei sale fotografice, deja binecunoscută în Franța, evocând în termeni elogioși albumul Războiul Crimeii. Sub titlul **La Photographie en Orient - Types et costumes militaires, par M.de Szathmari**, cronicarul menționa: "În ultima vreme, mai mulți fotografi au parcurs Orientul și au adus un număr considerabil de vederi care spun mai mult despre adevăratul aspect al acestor ținuturi decât toate cărțile și toate desenele, oricare ar fi valoarea lor artistică și literară. Iată că acum, pentru a completa această operă, **un artist de talent, un om inteligent și de gust** (subl.n.) o să livreze publicului într-o colecție de mai multe sute de reproduceri, mostre ale tuturor tipurilor și costumelor care deosebesc diversele rase implantate în provinciile turcești. **Acest artist este Dl. de Szathmari, din București, care s-a făcut cunoscut în 1855 printr-o serie de poze reprezentând primele episoade ale războiului din Orient și portretele generalilor comandanți ai armatelor ruse și otomane.** (subl.n.)"⁶.

Imaginile acreditate ca aparținând cu certitudine portofoliului din Războiul Crimeii aflate la Biblioteca Academiei sunt: un campament turcesc format din mari corturi conice (după modelul american numit "Sibley tent") pe lângă care stau în picioare sau pe jos mai mulți soldați, iar în prim plan se află un grup de cinci ofițeri cu mantale și fesuri; două

variante ale unei compoziții cu niște cavaleriști turci: în prima apar doi călări având un camarad pedestru, între caii lor sprijinindu-și carabinele de oblâncul șei, și doi pe jos, alături de bidivi, în vreme ce în extrema dreaptă se află alți trei descălecați. Toți sunt îmbrăcați în tunici cu brandemburguri și au centuri și ledunci late din piele albă; cel din stânga este gornist și-și ține trompeta proptită de sold⁷. În a doua variantă apare doar grupul primilor patru, luat mai dinspre stânga. Tonurile fiind ceva mai contrast decât la prima, aici se decupează mai clar siluetele cailor albi, iar militarul descălecat din dreapta, ce își ține cotul pe șa, într-o poză degajată, se vede în mod evident că este un ofițer⁸. Alte două fotografii, deja cunoscute și publicate anterior, sunt: pichetul de grăniceri construit pe piloni la malul Dunării și parcul atelajelor dintr-o mare bază militară de aprovizionare⁹. Dar cea mai celebră fotografie (având și ea tot două variante) deja reprodusă de mai multe ori până acum, începând cu gravura din periodicul francez "Le Monde Illustré", din 1857, și terminând cu studiile mai recente privind imaginile din Războiul Crimeii sau istoria fotografiei românești¹⁰ este cea a bătrânului și rufosului bașibuzuc, trântit pe un țol, alături de o cadână negricioasă. Ea a fost etichetată în epocă, de revista pariziană, drept "Palicar et tzigane, d'après une photographie de M.Ch.de Szathmari, de Bucharest" Peste 18 ani, când iar se prefigura un conflict oriental, redacția reia compoziția lui Szathmari, schimbând puțin fizionomiile și costumele sub creioanele unor reputați desenatori, și tipărind-o sub titlul "Types bosniaques Garde frontière entre Knin et Livno. (Dessin de M.G.Jamet, d'après le croquis de M.Charles Yriarte)"¹¹.

Pe lângă cele de mai sus, mai sunt câteva portrete de generali și ofițeri superiori ruși și austriei a căror identitate, în marea majoritate a cazurilor, s-a pierdut.

Vizitând, în luna septembrie 1993, Muzeul Internațional al Fotografiei de la Casa George Eastman din Rochester, statul New York, am avut bucuria să descoperim trei fotografii din această perioadă, datorate lui Szathmari, totalmente necunoscute în România¹². Una îl reprezintă pe generalul locotenent Soimonov, comandantul Diviziei 104 ruse, ucis la Inkermann portret menționat și de Ernest Lacan în broșura sa¹³. În Valahia, generalul Soimonov fusese comandantul unei unități staționate la Giurgiu în toamna lui 1853¹⁴. Despre el dă informații și Dimitrie Pappasoglu care, pe atunci avea gradul de căpitan și, așa cum spune cu propriile-i cuvinte în autobiografie: "(...) fusese orânduitu pentru revisuirea poștelorului câmpului resboiului Ruso-Turcu, din Oltu, marginea Dunărei, până în Focșani, când se împărtăși de mulțumirea și recomandăția generalului Șoimanoff (sic), cerându'lu ca comandiru de batalionu asupra volintiriloru recrutați din țeră (...)", cinste pe care, însă, el a declinat-o¹⁵. Așa că Szathmari îl putuse immortaliza pe general chiar în studioul său, fapt demonstrat și de mobilierul elegant pe care îl folosisse:

modelul este așezat pe un somptuos fotoliu cu franjuri la marginea tapițeriei, iar masa pe care își sprijină cotul este acoperită cu o draperie prețioasă de brocart. Generalul este îmbrăcat în surtucul de mică ținută, la două rânduri, și cu mari epoleti pe umeri. Părul și mustața îi sunt albe. Pozează fără marțialitate, având mai degrabă o expresie obosită și plictisită de bătrân soldat pe care nimic nu-l mai miră și sperie, dar pe care campaniile l-au consumat și i-au slăbit entuziasmul războinic.

Celelalte două fotografii reprezintă peisaje. "Bombardamentul Silistrei" are în prim plan doi eai, pascănd liniștiți în preajma unor furgoane și căruțe, iar în fundal se văd fortificațiile, specificate pe marginea de jos a cartonului: Arab Tabia, Fortul Abdul Medjid, orașul Silistra și cele optsprezece baterii rusești. "Campamentul lăncierilor ruși la Craiova" relevă un șir de corturi albe, întinse în plin câmp, iar în fața lor, în ordine perfectă, sunt aranjate șei, lănci și arme, construite piramidal, pe lângă care își fac de lucru câțiva soldați și subofițeri. Fotografiiile au tentă sepia, sunt de mari dimensiuni 25,2x18,3 cm prima și 15,3x21,1 cm celelalte două - au colțurile rotunjite și sunt lipite pe cartoane decorate cu un chenar cu motive geometrice și înflorituri, imprimat prin litografie. Legenda fiecăreia este scrisă în franceză, cu cerneală neagră, chiar de mâna autorului.

Colaborând, în calitate de consultant științific pentru România, la filmul documentar "The Crimean War", turnat de Barraclough Carey Productions Limited din Londra, am sugerat documentariștilor acelui studiu, să caute în colecțiile coroanei britanice urmele albumului dăruit de Szathmari reginei Victoria. Cercetările la Royal Archives at Windsor au avut un rezultat pozitiv: chiar dacă nu a fost găsit întregul album, au fost depistate mai multe planșe dispartate care, cu siguranță, au aparținut acestuia¹⁶. Dimensiunile fotografiilor sunt aproape identice acelor mai sus amintite, variind între 24,8x18,3 cm și 25,5x19 cm, și sunt lipite pe cartoane cu un chenar litografiat. Ele reprezintă, fără excepție, tipuri de combatanți turci și ruși, cu echipamentul și armamentul specific. Deoarece este vorba de planșe volante și nu se știe ordinea în care erau inserate, am procedat la gruparea lor pe subiecte în vederea analizării. Două imagini au ca motiv artileria călăreață otomană, cu atelajul format din câte șase cai la tunuri și chesoane, cu roțile de rezervă și servanții, unii călări pe lăturași, alții pe jos, plasăți la posturile stabilite. În fundal se vede Dunărea, strălucind în lumină, și malul înalt al Bulgariei. Unul dintre cadre este luat mai de departe pentru a reda ansamblul, celălalt se concentrează numai asupra tunului, cu opt servanți pe jos, în jurul său, și trei călări. Se distinge foarte bine harnașamentul cailor, armamentul și echipamentul oamenilor. Soldații au tunici și pantaloni de postav civit (bleumarin), cei călări au cizme înalte, săbii prinse cu portepe de piele albă de centironul de aceeași culoare și ledunci late, la fel, albe, de care sunt suspendate cartușiere negre; cei pedestri au

cizme mai scurte și săbii-baionetă, în teci de piele neagră, agățate de curele albe, în bandulieră. Toți au pe cap fesuri cu ciucuri mari. Pe malul fluviului terenul fiind desfundat, tunuri, cai și oameni stau în glodul gros și lucitor sub razele palide ale soarelui.

În mijlocul acelorași bălți de noroi și apă stătută pozează, față în față și răzători, doi ofițeri de artilerie călări, însoțiți de trei alți militari, subordonații lor. La orizont sclipește bătrânul fluviu iar în stânga se distinge o construcție albă cu acoperiș în patru ape.

Pentru trei ofițeri - un maior, un colonel și un căpitan - deși i-a fotografiat tot în exterior, Szathmari a preferat să acopere fondul, probabil neinteresant, lucrând direct pe clișeu și realizând un ton neutru pe care se decupează modelele. De altfel, acest retuș nu este unicul, căci, se observă intervenții la fireturile uniformelor și unele accente la chipuri, acolo unde lumina a fost prea puternică și a șters trăsăturile. Ofițerii apar figură întreagă, purtând tunici cu brandenburguri, broderii de fir la guler și galoane late la manșete, pantaloni cu dublu lampas și fesuri specifice. Colonelul din mijloc zâmbește cu jovialitate.

Urmează o suită de cinci fotografii cu infanteriști în diverse ținute și cu întregul echipament. Și acestea au fost executate în exterior, artistul folosind drept fundal un paravan neutru pentru a acoperi un zid de cărămidă și o balustradă metalică, vizibilă, totuși, în partea dreaptă. Într-una dintre imagini, un tânăr și fercheș ofițer inferior, stă mândru pe un scaun, având alături, împietriți în poziții marțiale, doi soldați, unul în mare ținută de vară, cu tunică civită și pantaloni albi, ranița în spate și curelele albe ale cartușierei și baionetei încrucișate pe piept, celălalt în ținută de iarnă, cu manta gri peste care are prinsă ranița, cartușiera și centironul, toate din piele neagră.

În altă compoziție, patru soldați în picioare, îl înconjoară pe cel în manta din anterioara poză, așezat pe o ladă. Toți stau lejer, sprijiniți în puști. Cel din stânga, stă cu spatele pentru a i se vedea ranița și echipamentul; din păcate el este obturat de umbra cadrului unei uși unde se plasase fotografii pentru a beneficia de lumina acelui spațiu. La fel de degajați sunt și cei patru infanteriști din alte trei cadre, fie stând pe lăzi, fie în genunchi, fie pe jos, tolăniți pe o rogojină. Szathmari a folosit aceleași modele pentru toate trei niște militari chipeși, cu mine senine, zâmbitoare. Contrastând cu uniformele lor îngrijite sunt încălțările - nu iminei din piele neagră, ca în precedentele imagini, ci opinci ordinare, din piele crudă, prinse cu nojițe peste un fel de jambiere din postav de culoarea uniformei, ce urcă până peste genunchi. Și în aceste trei imagini soldații sunt așezați astfel încât să fie vizibile toate detaliile uniformei, din față, profil și spate. Unii își păstrează ranițele în spinare, alții le-au pus jos. Puștile cu cremene, clădite în piramidă, acopăr parțial chipul unuia dintre ostași care, în picioare, ține în mână o țigaretă. Din cauza băii de lumină care a atenuat fizionomia unora dintre subiecți, artistul a revenit

cu retușuri la ochi, sprâncene și mustăți. În ultima imagine, alături de cei patru infanteriști mai apare și un ofițer, cu mantaua descheiată, ținând într-o mână o țigară, iar pe cealaltă sprijinind-o de țeava armei unuia dintre subordonații săi.

În sfârșit, ultimele două fotografii din colecția regală britanică reprezintă pe inamici: una surprinde un grup de cazaci de Don, călări și pe jos, în curtea unei cazărmi ale cărei arcade oarbe se văd în fundal. În centru se observă un ofițer cu epoletă, centiron și leduncă de fir. Toți au pe cap căciuli înalte, cilindrice, așezate pe-o sprânceană, și împodobite în partea dreaptă cu un pampon sferic. Doi dintre aprigii călăreți se sprijină în lungile lor lănci, iar altul are pe umeri o amplă manta gri. Și această poză a fost mult retușată pentru a contura siluetele mai neclare de la extremități și din planul secund.

Cea din urmă imagine, etichetată "Voluntari ruși (bulgari)" reprezintă trei tineri veseli, în tunici la două rânduri, cu ține-epoletă pe umeri și mari căciuli cu stemă de alamă în față. Doi și le țin în mână, iar cel din mijloc - care pare mai mare în grad - o are pe cap. Sunt înarmați cu săbii orientale, încovoiate, prinse în bandulieră, după sistemul rusesc, la cel din dreapta, sau de centironul de fir, la cel din mijloc. Acesta are prins la gardă un dragon, iar de capătul mânerului, un ciucure cu franjuri lungi. Același canaf este agățat și la sabia camaradului din dreapta. Toți sunt supli, eleganți și plini de abnegație în noua lor uniformă.

Aceste imagini recent depistate în Statele Unite ale Americii și Marea Britanie dau speranța unei posibile reconstituiri, în viitor, a importante opere a lui Carol Szathmari - multă vreme considerată iremediabil pierdută. Într-adevăr, o soartă dramatică a urmărit acest album. Pe lângă exemplarul prezentat la Expoziția Universală din Paris care avea să fie răsplătit cu medalia de cal a II-a - autorul a mai oferit câteva volume împăraților Napoleon III și Franz Josef I, reginei Victoria, regelui Württembergului și inareln duce Carl Alexander de Saxa-Weimar-Eisenach care, în semn de apreciere a eforturilor sale, l-au distins cu ordine și medalii. Din păcate, toate aceste prețioase istorii în imagini ale primelor faze ale Războiului Crimeii au fost distruse ori s-au rătăcit: volumul dăruit împăratului Franței a ars în timpul Comunei, la palatul Tuilleries; despre cel din Anglia se știa că a căzut și el, pradă flăcărilor care au mistuit, în 1912, o parte a castelului Windsor dar, recenta descoperire pare să infirme acest lucru; celor din Austria și Germania li s-a pierdut urma în timpul primului război și celui de-al doilea război mondial, iar posibilele copii, ori planșe dispartate și clișee, rămase în posesia autorului și păstrate de moștenitori în vechia sa casă de pe stradă Biserica Enei, au dispărut, odată cu toată prețioasa colecție, când imobilul a căzut sub bombardamentul care a răvășit capitala, pe 25 august 1944.

Prea puțin cunoscut cercetătorilor occidentali din secolul XX specializați în istoria fotografiei, aceștia i-au acordat laurii de prim

reporter fotograf de front nu lui Szathmari ci englezului Roger Fenton, ale cărui albume s-au păstrat aproape integral și care s-au bucurat de mult mai multă publicitate, nu numai în epocă, dar și ulterior, prin studii și articole ample¹⁷. Acum, însă, artistului român nu-i mai poate fi contestat dreptul de primordialitate, chiar dacă opera sa nu poate fi, deocamdată, reconstituită în totalitate, părțile componente aflându-se dispersate în multe muzee și colecții, unele abia de curând depistate, altele încă necunoscute. Dar chiar și din aceste câteva fragmente se poate constata valoarea excepțională a operei de pionierat a lui Carol Szathmari ce împletește calitățile memonice ale documentului istoric și pe acelea artistice ale plasticianului capabil să investească imaginea cu mare forță evocatoare, validându-i creația între piesele de referință ale fotografiei naționale și universale.

NOTE

1. Oliver Jensen, Joan Peterson Kerr, Murray Belsky - *American Album Rare Photographs Collected by the Editors of American Heritage*, Ballantine Book, New York 1971, p.17-18; Gail Buckland - *First Photographs. People, Places and Phenomena as Captured for the First Time by the Camera*, Macmillan Publishing Co., Inc., New York 1980, p.248; Ed Holm - *Photography: Mirror of the Past*, "American History Illustrated" vol. XXIV, no. 5/September-October 1989; Oliver Jensen - *New Views of an Old War*, "American Heritage" vol.46, no. 7/November 1995.
2. C.Săvulescu - *The First War Photographic Reportage*, "Image" vol.16, no.1, March 1973; Idem - *Carol Popp de Szathmari, primul fotoreporter de război?*, "Magazin Istoric" nr.12/decembrie 1973; Idem - *Early Photography in Eastern Europe - Romania*, "History of Photography. An International Quarterly" vol.1, no.1/January 1977; Idem - *The First War Correspondent Carol Szathmari*, "Interpressgrafik International Quarterly of Graphic Design" no.1/1978; Idem - *Carol Szathmari, primul reporter fotograf de război*, "Fotografia" nr.190/iulie-august 1989; Idem - *140 de ani de la primul fotoreportaj de război*, "Cotidianul" nr. 53(791)/5-6 martie 1994; Constantin Săvulescu, *EFIAP Cronologia ilustrată a fotografiei din România, perioada 1834-1916*, Asociația Artiștilor Fotografi, București 1985, p.16-27; Lawrence James - *Crimea 1854-56. The war with Russia from contemporary photographs*, Heyes Kennedy, Oxford 1981, p.9, 10, 15, 16; Petre Costinescu, Emanoil Bădescu - *Imagini inedite din Războiul Crimeii*, "Revista Muzeelor și Monumentelor Muzee" nr.1/1986; Karin Schuller Procopovici - *Ein Land aus dem Bilderbuch. Das Rumänienalbum des Carol*

- Szathmari (1812-1887), în catalogul expoziției "Silber und Salz - Zur Frühzeit der Photographie im deutschen Sprachraum 1839-1860" Agfa-Foto-Historama, Edition Braus, Köln und Heidelberg 1989; Barbu Brezianu Szathmari, primul fotograf de război, "Arta" nr.3/1992.
3. Constantin Săvulescu, EFIAP - Cronologia ilustrată, op.cit., p.19-27
 4. Ibidem, p.19-20
 5. Ibidem, p.23-24
 6. Auguste Devanux - La Photographie en Orient - Types et costumes militaires, par M.de Szathmari, "Le Monde Illustré" no.29/31 Octobre 1857
 7. În articolul mai sus citat, Petre Costinescu și Emanoil Bădescu care publică doar prima variantă a acestei imagini - îi consideră, în mod greșit, pe acești soldați ca fiind bașibuzuci deși uniforme lor curate și purtate regulamentar îi desemnează, în mod irecuzabil, ca pe niște cavaleriști din armata regulată (nizamiye). Fotografia aceasta a mai fost reprodusă de Constantin Săvulescu Cronologia ilustrată op.cit., fig.5, și de Karin Schuller-Procopovici op.cit.,fig.18.
 8. Adrian-Silvan Ionescu Carol Szathmari și începuturile fotoreportajului de război. Trei imagini necunoscute descoperite în S.U.A., "Revista Muzeelor" nr.1-2/1997
 9. Petre Costinescu, Emanoil Bădescu op.cit. Aportul, foarte important, al celor doi autori este că au adunat și reprodus toate imaginile cunoscute la acea dată ca aparținându-i lui Szathmari: un pichet de grăniceri la Dunăre (foto 1); cavaleriștii deja amintiți (foto 2) tabăra turcească (foto 3) și un parc de atelaje militare (foto 4).
 10. "Le Monde Illustré" no.28/24 Octobre 1857, p.16; Lawrence James - op.cit.; Constantin Săvulescu - Cronologia ilustrată ..., op.cit., fig.4
 11. "Le Monde Illustré" no.967/23 Octobre 1875, p.257
 12. Adrian-Silvan Ionescu - op.cit.; Idem - Fotografii necunoscute ale lui Carol Szathmari, "Cotidianul" nr.29 (1680)/7 februarie 1997; Idem Trei fotografii necunoscute de Szathmari din timpul Războiului Crimeii, "Dorul" nr. 9/ noiembrie 1997.
 13. Constantin Săvulescu - Cronologia ilustrată op.cit., p.21
 14. Maior Alexandru D.Sturdza Lupta de la Oltenița studiu istoric, "Revista Infanteriei" nr.150/iunie 1909, p.68
 15. Viața Maiorului D.Pappasoglu, (București 1866), p.4
 16. Mulțumim și pe această cale d-nei Teresa Cherfas, asistent de producție și autor al scenariului celui de-al treilea episod al filmului serial de televiziune "The Crimean War" produs de studiourile Barraclough Carey Productions Limited din Londra, pentru generozitatea cu care ne-a pus la dispoziție materialul ilustrativ obținut de la Royal Archives at Windsor.

17. xxx Mr.Fenton's Crimean Photographs, "The Illustrated London News" no.769/November 10, 1855, p.557; Captain H.Oakes - Jones, M.B.E.F.S.A. - Photography in the Crimean War, "The Journal of the Society for Army Historical Research" no.66/Summer 1938; no.67/Autumn 1938; no.68/Winter 1938; no.69/Spring 1939; no.70/Summer 1939; no.71/Autumn 1939; Lawrence James op cit.

PHOTOGRAPHS FROM THE CRIMEAN WAR BY CAROL SZATHMARI IN AMERICAN AND BRITISH COLLECTIONS

Abstract

Until the identity of the American daguerreotypist of the American-Mexican War of 1846-1847 is known, Carol Szathmari (1812-1887) must be considered the world's first combat photographer.

In the first year of the Russian-Turkish War, later known as the Crimean War (1853-1856), Szathmari decided to take his camera to the battlefield. Using a wagon specially equipped with a dark room for processing the glass plates with wet collodion, he went to Danube's banks and various other places to document the war. In April 1854 his van became a target for the Turkish artillery from Oltenitza, who thought it belonged to a Russian spy. It was fortunate for the artist that the gunners were not accurate enough to hit him.

Besides landscapes, fortifications and battlefields, he photographed various troops, both Turkish and Russian, and their commanding officers. He exhibited his photos, bound in an album, at the Paris World Exposition of 1855. Because Szathmari's were the first images of the war, prior to Roger Fenton's large collection of photographs taken almost a year later, his album was much praised and he was presented with many awards. He eventually offered his work to Queen Victoria, to Emperors Napoleon III and Franz Josef I and to other royalty of Europe.

The album's contents is known only from descriptions of the French reviewer, Ernest Lacan, in his brochure *Esquisses photographiques à propos de l'Exposition Universelle et de la Guerre d'Orient* (Paris 1856). Unfortunately, none of the albums survived: the one offered to the French Emperor burned in the Tuilleries Palace during the Commune of 1871; Queen Victoria's copy also burned in 1912 during a fire which ravaged Windsor Castle; those in Austria and Germany disappeared during W.W. I and II. The copies which might have been stored in the artist's studio vanished in 1944 when Bucharest was bombed and Szathmari's house, with all its treasured collection, was destroyed.

At the Library of the Romanian Academy in Bucharest there are a few photos which might have belonged to the album. They are as follows: a detail of Turkish cavalry, a Turkish camp of Sibley tents, a guard house on the border of the Danube, and an elderly bashibouzkouk along with his gypsy girlfriend, comfortably seated on a tattered carpet. The latter one was published in the French magazine "Le Monde Illustré" of October 24, 1857. Three portraits of Russian generals and three others of high ranking Austrian officers may be added to the list. None of them is bound on cardboard or has any caption. The collection of Szathmari's glass plates which is stored at the same library might offer a surprise in that they were never copied since the 1930's when they were acquired from the artist's descendents.

Recently I had the opportunity to discover abroad some photos which certainly belong to the lost album. At the International Museum of Photography at George Eastman House, in Rochester, New York, there are three pictures by Szathmari from that period. They are: "The Russian lancers' encampment in Craiova", "The Bombardment of Silistra" and the portrait of Lieutenant General Soimonoff, commander of the 104th Russian Division, killed in the battle of Inkermann. All of them are bound on cardboard, surrounded by a lithographed ornament and the French captions are written in black ink by the author's hand. Their dimension is 15,3 x 21,1 cm. and 25,2 x 18,3 cm. respectively.

Another eleven pictures by Szathmari were brought to my attention while co-operating with a British TV team producing a documentary movie about the Crimean War. With respect to this I am grateful to Ms. Teresa Cherfas from the Barraclough Carey Productions Ltd. in London who provided me photocopies of the mentioned images from the Royal Archives at Windsor.

The eleven plates which have the same size and decoration as the photographs in Rochester, New York, are part of the album possessed by Queen Victoria, probably miraculously saved from fire. Two of them represent Turkish artillerymen with their horse-drawn guns. One of the pictures shows five Turkish officers on horseback. Five other pictures show a group of handsome Turkish infantrymen posing in various attitudes in order to reveal all the details of their uniforms, weapons and equipment. Some are in full dress, others in undress, summer or winter uniforms. Three Ottoman officers proudly posed for another picture; all of them wear gold braided tunics which show their ranks of captain, colonel and major. The last two photos show a group of Cossacks and three Russian volunteers in their distinctive uniforms.

All these newly discovered photographs are welcome additions for the Romanian researcher enabling him to ascertain, once more, the importance of Carol Szathmari's contribution as historian with a camera to the documentation of the Crimean War in particular and to the history of photography in general.

Fig. 1. Prințul Gorceakov, comandantul suprem al armatei ruse în Crimeea.
Prince Gortschakoff, commander-in-chief of the Russian Army in Crimea.
"The Illustrated London News" no. 768/November 3, 1855.

Fig. 2. Generalul locotenent Engelhart.
Lieutenant General Engelhart.
Biblioteca Academiei Române.

Fig. 3. General rus.
Russian General.
Biblioteca Academiei Române.

Fig. 4. General rus.
Russian General.
Biblioteca Academiei Române.

Fig. 5. General maior austriac.
Austrian Major General.
Biblioteca Academiei Române.

Fig. 6. General locotenent austriac.
Austrian Lieutenant General.
Biblioteca Academiei Române.

Fig. 7. Başibuzuc şi iubita sa țigancă.
Bashibouzk and his gypsy girlfriend.
Biblioteca Academiei Române.

Fig. 8. Palicar şi țigancă.
Palicar and gipsy.
"Le Monde Illustré" no 28/24 Octobre 1857.

Fig. 9. Campament turcesc.
Turkish encampment.
Biblioteca Academiei Române.

Fig. 10. Cavaleriști turci.
Turkish cavalrymen.
 Biblioteca Academiei Române.

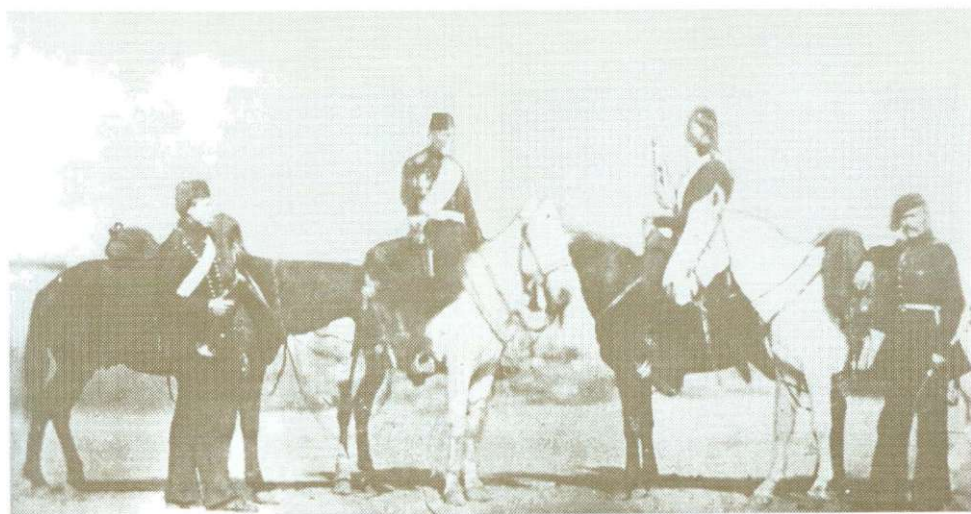

Fig. 11. Cavaleriști turci.
Turkish cavalrymen.
 Colecție particulară.

Fig. 12. Generalul locotenent Soimonov, comandantul Diviziei 104 ruse, ucis la Inkermann.
*Lieutenant General Soimonoff, Commander of the 104th Russian Division
 killed in the battle of Inkermann.*

The International Museum of Photography at George Eastman House, Rochester, New York.

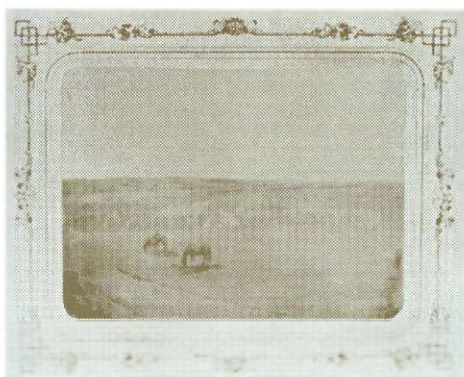

Fig. 13. Bombardarea Silistrei.
The Bombardment of Silistria.

The International Museum of Photography
 at George Eastman House, Rochester, New
 York.

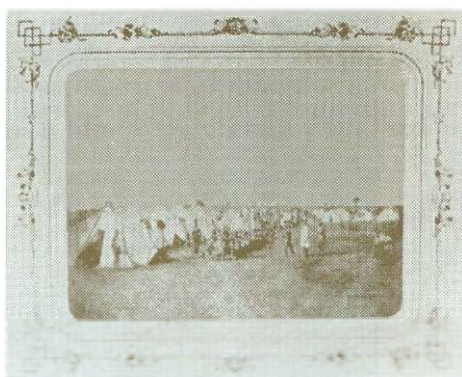

Fig. 14. Campamentul lăncierilor ruși la Craiova.
The Russian lancers' encampment in Craiova.

The International Museum of Photography
 at George Eastman House, Rochester, New
 York.

Fig. 15. Artileria turcească.
Turkish artillery.
The Royal Archives at Windsor.

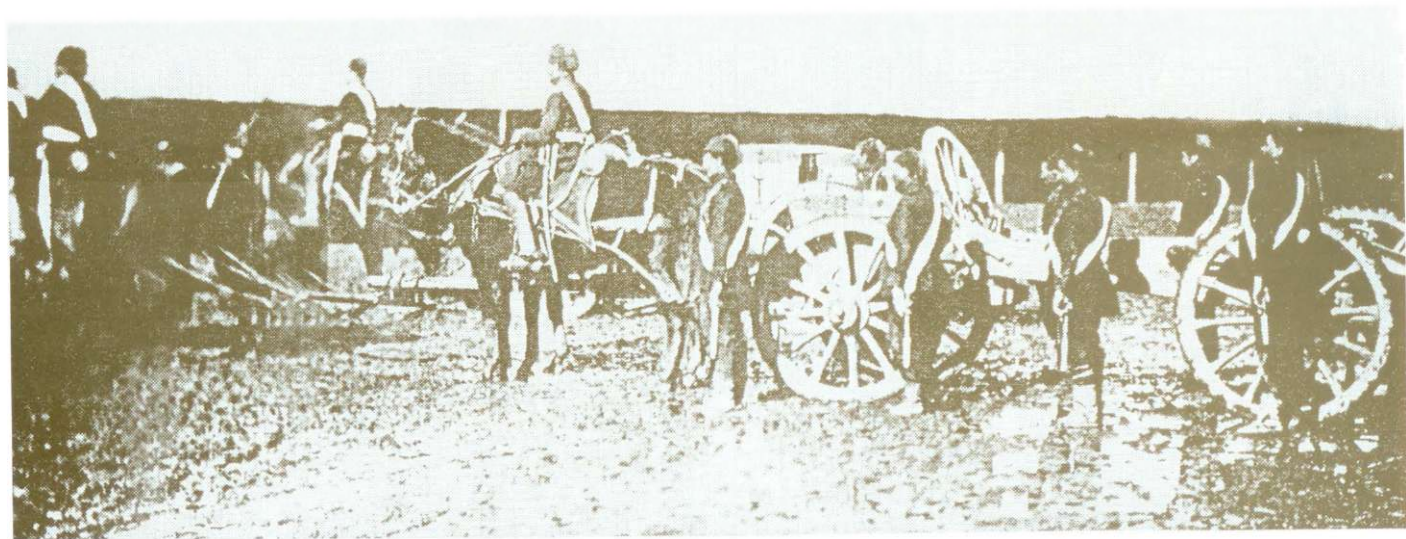

Fig. 16. Artileria turcească.
Turkish artillery.
The Royal Archives at Windsor.

Fig.17. Ofițeri de artilerie turci.
Turkish artillery officers.
The Royal Archives at Windsor.

Fig. 18. Trei ofițeri turci—maior, colonel și căpitan.
Three Turkish officers—major, colonel, captain.
The Royal Archives at Windsor.

Fig. 19. Un ofițer și doi infanteriști turci.
An officer and two Turkish infantrymen.
The Royal Archives at Windsor.

Fig. 20. Infanteriști turci.
Turkish infantrymen.
The Royal Archives at Windsor.

Fig. 21. Infanteriști turci.
Turkish infantrymen.
The Royal Archives at Windsor.

Fig. 22. *İnfanterîstî tureî.*
Turkish infantrymen.
The Royal Archives at Windsor.

Fig. 23. Un ofițer și patru infanteriști tureci.
An officer and four Turkish infantrymen.
The Royal Archives at Windsor.

Fig. 24. Cazaci de Don.
Don Cossacks.
The Royal Archives at Windsor.

Fig. 25. Voluntari ruși (bulgari).
Russian volunteers (Bulgarians).
The Royal Archives at Windsor.

Fig. 26*. Instrumentiști din fanfara turcă.
Turkish musicians in the army.

Fig. 27*: Omer Paşa şi aghiotanţii săi.

Omer Paşa and his aides.

* Întrând în posesia acestor ultime două imagini după culegerea textului pentru tipar, nu a mai fost posibilă comentarea lor în studiul de faţă, preferând doar să le reproducem.

* The last two images were received after this paper was under press.
Consequently there are no references to them in the text.